

Antanas Smetona: Kad klausytis nebūtų kančia

2007.09.27 07:07

Kaip ir kitos kalboms, lietuvių kalbai labai svarbi garsų tartis. Ypač tai aktualu kalboms, kuriose realizuota balsių trumpumo ir ilgumo opozicija. (Beje, anglų kalboje ši opozicija irgi labai svarbi, todėl visi tikriausiai prisimename, kiek dėmesio mokantis šios kalbos skiriama fonetikai. Labai keista, kad mokantis lietuvių kalbos dažnai pamiršamas toks svarbus aspektas.)

Lietuvių kalboje esama ilgųjų ir trumpųjų balsių. Specifinė lietuvių kalbos ypatybė – ilgumas gali būti nesusijęs su kirčiu., t.y. vieni balsiai pailgėja tik kirčiuoti, o kiti balsiai visada yra ilgi – nesvarbu, kirčiuoti ar ne. Pavyzdžiui, *vāsara* ir *vasaróti* – pirmajame žodyje pirmasis balsis *a* yra kirčiuotas ir ilgas, o antrajame žodyje netekęs kirčio sutrumpėja. Deja, viskas ne taip parasta – kartais ir sukirčiuotas balsis gali būti trumpas, o ilgasis balsis netekti kirčio, bet neprarasti ilgumo. Pavyzdžiui: *mèsti* ir *mēta* abu kirčiuoti, bet vienas ilgas, o kitas trumpas; arba *rémėjas* – abu balsiai *é* ilgi, bet vienas kirčiuotas, o kitas ne. Šios srities taisyklių ir išimčių pakanka, bet kiekvienam bent truputį besirūpinančiam savo kalba ir pakankamai raštingam šnekėtojui užtenka vadovautis keliomis jų: raidėmis *a, e, i, u, ū, y, o, é* žymimi balsiai visada yra ilgi, net jei yra nekirčiuoti. Išimtis – tarptautinių žodžių *o*, kuris dažnai būna trumpas, tačiau jei kas jį ir pailgina, to nederėtų vertinti kaip rimtos klaidos. (Žinoma, tai ne kokia kalbotyros taisyklė, nes paremta antriniu rašto ženklų išmanymu, tačiau visuotinio raštingumo laikais ji labai naudinga.) Kita taisyklė – balsiai *u* ir *i* visada trumpi. Lieka du balsiai – *a* ir *e*, kurie nekirčiuoti irgi visada trumpi, tačiau kirčiuoti gali ir pailgėti, ir likti trumpi: *mēs* ir *mès*. Beje, pastarasis pavyzdys ir įrodo, kokia svarbi ilgumo ir trumpumo opozicija lietuvių kalboje, nes atlieka žodžių skiriamąją funkciją. Tokių porų esama nemažai: *negriūk* – *negriuk*, *rytas* – *ritas(i)*, *(pri)lytas* – *litas* ir pan.

Iš to, kas pasakyta, tarties klaidas apibūdinti nesunku: paprastai kirčiuotus trumpuosius balsius žargoniškai ilginame (pvz., *vysas*, *kytas*, *šytas*, *pyrmas*, *būlvė*), o nekirčiuotus ilguosius balsius nedovanotinai trumpiname (reikia tarti *Jūrātė* – visi trys balsiai ilgi, o ne *Jurāte*). Dažniausiai trumpiname nekirčiuotus ilguosius balsius žodžio gale – *sāku/sākō* vietoj *sāko*, *rāši/rāše* vietoj *rāšė*, *rañku* vietoj *rañku* ir pan. Kartais taip sutrumpinama, kad apskritai žodžio galo balsis išnyksta.

Priebalsių tarties problemų yra gerokai mažiau. Priebalsiai būna kietieji ir minkštieji, skardieji ir duslieji. Prieš priešakinės eilės balsius *e, é, i* esantys priebalsiai tariami minkštai, o prieš užpakalinės eilės balsius *a, o, u* – kietai. Priebalsis *j* visada minkštas, pvz., *laku* (priebalsiai kietieji) – *leki* (priebalsiai minkštieji). Šio tipo pažeidimų pasitaiko retai, paprastai kartojasi jau ne pirmą dešimtmetį taisomi atvejai, ypač tarptautiniuose žodžiuose: *paltas* (klaida *l* minkštasis), *buhalteris* (klaida *l* kietasis), *smulkmena* (klaida *l* kietasis), *Valdas*, *Vilma* (klaida *l* minkštieji).

Skardumo ir duslumo opozicijos paprastai nepainiojame, tik kartais visai be reikalo pasiduođame rašto įtakai ir neasimiliuojame šalia vienas kito atsidūrusių priebalsių, pvz., *užžėlė* – reikia tarti vieną *ž*, o ne dvi; *užšoko* – reikia tarti vieną *š*, o ne *ž* ir *š*. Įdomus atvejis *iššokti* ir *išokti*. Pirmajame žodyje reikia tarti tik vieną *š* (kaip ir antrajame), todėl taisyklingai ištarti žodžiai atskiriami tik pagal priešdėlio balsio ilgumą: [*išokti*] – [*yšokti*]. Tai dar kartą įrodo taisyklingos balsių tarties svarbą.

Nepaisant tokios aiškios sistemos, tarties klaidų daroma dar daug. Priežastys aiškios – neskiriama tarminė, buitinė ir standartinė tartis, nežinoma arba nemąstoma kada, kur ir kokią kalbos atmainą tinka vartoti. Aišku, kad tikrieji žurnalistai (beje, ir profesionalūs aktoriai, kurie dabar dažnai tampa laidų vedėjais) standartinės tarties yra specialiai mokęsi, todėl dažniausiai jų tartis yra gera arba pakenčiama. Žinoma, jeigu patys to nori arba nestokoja vidinės drausmės. Tačiau iš gatvės, statybų ar kokios kontoros įsiveržę į ekraną laidų vedėjai apie lietuvių kalbos standartinės tarties reikalavimus išgirsta tik kai susiduria su kalbos inspektorais. Geriausiu atveju jų tartis būna tarminė, blogiausiu – žargoniška. Maloni išimtis – išeiviai iš Suvalkijos, mat standartinės tarties pagrindu tapo būtent vakarų aukštaičių tarmė. Žinoma, tai nereiškia, kad suvalkiečių standartinė kalba be priekaištų. Tarmė yra tarmė, ir ne viskas iš jos tinka standartinėi kalbai. Tačiau balsių trumpumą ir ilgumą, atrodo, jie suvaiko geriausiai iš visų lietuvių, todėl yra puikus pavyzdys mėgdžioti (ir mokytis).

Po standartinės tarties apžvalgos galima pateikti ir tikrų tarties klaidų, kaip pageidavo ankstesnius straipsnelius aptarinėję skaitytojai. Tai nereiškia, kad minimi žurnalistai prastai kalba – tokie apibendrinimai nėra šio rašinio tikslas, tačiau visiškai tinka parodyti, kaip nereikėtų tarti. Pateikiami tarties pavyzdžiai išgirsti atsitiktiniai, todėl negali būti išsamaus kalbos vertinimo ar čia paminėtų žurnalistų lyginimo pagrindas.

Julius Juchnevičius (LTV, Keliai, mašinos, žmonės, 2007 09 23): *gol'fas* – *l* turi būti kietas (minkštumas žymimas apostrofu), keista, bet be galūnės šis žodis buvo ištartas gerai, su kietuoju *l* – *gol'f*; *artimiaušė pusvalandį* – žargoniškai sutrumpintos galūnės, turi būti *artimiaušė pusvalandį* (trumpumas žymimas lankeliu, ilgumas – brūkšneliu), *söstinėje* – labai keistai sutrumpėjęs *o*, nors ir kirčiuotas.

Linus Laucius (BTV, Namų darbai, 2007 09 22): *apė* – reikia tarti *apiė*; *kāmin* arba *kāminā* – turi būti *kāminā*; *žedūs/žėdūs* – neaiškios kokybės garsas tarp *e* ir *ė*, tačiau tikrai ne *ie*, be to, ir kirčio klaida, turi būti *žiedus*.

Audrys Antanaitis (Žinių radijas, Avilys, 2007 09 22): *šiañdėn* – turi būti *šiañdien*; *pusė* – *pusė*; *vis dēltō*; *vis dēltō*; tiesą sakant, daugiau klaidelių nepavyko išgirsti, todėl, manyčiau, šio žurnalistų tartis gali būti laikoma pavyzdys kitiems.

Laima Abromaitytė (Žinių radijas, Biržos naujienos, 2007 09 23): *Abromaitytė* – galūnės *ė* neištartas, [*dėkoju uš pokalbį ir primenu kat kalbėjōmės su finansū makleriū ĩmōnės makleriu*] – visi trumpai pažymėti balsiai ištarti neteisingai. Čia matyt mėginama kurti labai dalykišką stilių, bet pasirinkta priemonė – greitakalbė – įvaldyta prastai, tiesiog tarties klaidų srautas, kuris net visą tekstą daro nesuprantamą. Kol viską supratau, teko perklausyti kokius penkis kartus. Noriu atkreipti dėmesį, kad teisinga tartis ir greitakalbė nėra nesuderinami, tik tam reikia labai daug treniruotis. Paklauskite aktorių, žurnalistai.

Vytautas Markevičius (Lietuvos radijas, Ryto garsai, 2007 09 20): *rītas, rītõ* – tai ne veiksmazodis, o daiktavardis *rýtas, rýtõ*. Vos ne kas antrą *rýtą* automobilių kamščiuose klausytis apie *rītã* jau darosi kančia – negi taip sunku didžiausios auditorijos radijo žurnalistui išmokti tarti tokį paprastą žodį; *tīrimũ* – turi būti *tīrimũ* – apskritai šis žurnalistas ypač dažnai klysta tardamas ilgąjį *y*; *laikãms* – turi būti *laikãms*; *persũdytus* – turi būti *persũdytus*, *išlīko* – turi būti *išlīko*; mėtinėms – turi būti *mėtinėms*.

Autorius yra Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto dekanas

Šis tekstas yra „**Projekto Ž**“ dalis

Projekto rengėjai - Lietuvos žurnalistikos centras

Projekto rėmėjai - Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas

Perspėjimas. Naršytojai, dirbantys su senesnėmis Internet Explorer versijomis, nei 7 versija, šiame straipsnyje vietoj e su riestiniu kirčiu mato netpažintą simbolį. Naujesnėje Explorer versijoje bei kitose naršyklėse simbolis rodomas korektiškai.

Šaltinis: Balsas.lt

Šis tekstas yra naujienų portalo "Balsas.lt" nuosavybė. Jį galima perpublikuoti bei cituoti kitose žiniasklaidos priemonėse nurodant šaltinį - www.balsas.lt